

HISTORISK TIDSSKRIFT

Bd. 74, 1974

Niels Skyum-Nielsen og Per Nørgart: Film og kildekritik. København, Universitetsforlaget, 1972. I kommission hos Munksgaard. 186 s. Ill. 37,95 kr.

Problemerne omkring brugen af audiovisuelt materiale i forbindelse med historieforskningen og -undervisningen har i en årrække været undersøgt her i Danmark. Dette arbejde foregår dels ved Historisk Institut, Københavns Universitet under ledelse af professor, dr. phil. Niels Skyum-Nielsen og dels ved Institut for Historie og Samfundskundskab, Danmarks Lærerhøjskole under ledelse af afdelingsleder, dr. phil. Finn Løkkegaard. I 1970 publicerede Skyum-Nielsen sammen med adjunkt, cand. mag. Hans-Christian Eisen og stud. mag. Kaare Rübner Jørgensen *Filmen De fem År. Skoleudgaven. Billed- og lydside. En kritisk gennemgang*, der sikkert må betegnes som den første betydningsfulde resultat af danske historikers arbejde med audiovisuelt materiale.¹

Siden da har Skyum-Nielsen sammen med stud. mag. Per Nørgart i efteråret 1972 udgivet antologien *Film og kildekritik*, der ifølge bogens bagside indeholder næsten alt, hvad der er udkommet på dansk om dette emne. Bortset fra to bidrag har de øvrige været trykt tidligere. Det er de to redaktører, der står for de nye bidrag, nemlig Skyum-Nielsens »Film og lyd som historiske kilder«, der som det eneste af bogens bidrag har afhandlingens karakter, og Nørgarts »Theresienstadt-filmen, en kommentar«. Bogen indeholder desuden fem artikler, der alle kan karakteriseres som værende af introduktionsmæssig art, nemlig Skyum-Nielsens »Filmen som historisk kilde« og »Filmen og historikeren«, Løkkegaards »Visuel historiefremstilling og filmkilder til samtidshistorie« og »Historikeren og filmen«, og lektor, cand. mag. Karsten Fledelius' »AV-medierne og historikeren«. Desuden er præsentationen af den førnævnte bog *Filmen De fem År* og fire anmeldelser heraf blevet genoptrykt. Det samme gælder to forskellige polemikker, nemlig den i dagbladet *Politiken* førte polemik mellem Skyum-Nielsen og lektor, cand. mag. Hans Kirchhoff i anledning af sidstnævntes anmeldelse af *Filmen De fem År*, og den i tidsskriftet *Kosmorama* førte polemik mel-

¹ Jf. Aage Trommer anm. Historisk Tidsskrift 12. rk. VI, 1972, s. 386-7.

lem adjunkt, mag. art. Søren Kjørup på den ene side og Fledelius, Nørgart og Skyum-Nielsen på den anden, i anledning af Kjørups kritik af det ideologiske grundsyn, der efter hans mening kommer til udtryk i den førnævnte bog. Kun to af bogens bidrag er egentlige analyser af film, nemlig Fledelius' »De danske besættelsesfilm – et forsøg på en holdningsanalyse« og den førnævnte artikel af Nørgart om Theresienstadtfilmen.

Det er en vanskelig opgave at give en mere detaljeret beskrivelse og vurdering af *Film og kildekritik*, dels fordi dens bidrag behandler tre forskellige problemkredse, og dels fordi den er meget heterogen med hensyn til både kvaliteten og kvantiteten af de forskellige bidrag. Som en konsekvens heraf har jeg valgt først at give en meget kort beskrivelse og vurdering af bogen som en helhed, og derefter give en mere uddybet behandling af nogle af de metodiske problemer, der opstår i forbindelse med brugen af audiovisuelt materiale i historieforskningen. En sådan fremgangsmåde har også den fordel, at hovedvægten i denne anmeldelse derved kommer til at ligge på bogens største bidrag, nemlig Skyum-Nielsens systematiske og principielle afhandling »Film og lyd som historiske kilder – Politiske optagelser fra Tyskland og Danmark 1908–1968«, der formentlig vil komme til at danne grundlag for meget af det fremtidige videnskabelige arbejde med audiovisuelt materiale.

Bogen beskæftiger sig med tre væsentlige problemkredse, nemlig en metodisk, en pædagogisk og en mediekritisk. Bag de fleste bidrag gør den overbevisning sig gældende, at audiovisuelt materiale skal anerkendes og udnyttes som historisk kildemateriale, og at der følgelig er behov for en videnskabelig bearbejdelse af dette, hvilket i bogen stort set gøres identisk med en kildekritisk behandling. Flere bidragydere er også enige om, at audiovisuelt materiale er et vigtigt pædagogisk hjælpemiddel i historieundervisningen, men at dette kun skal bruges, når det har været underkastet en videnskabelig behandling. Med hensyn til den mediekritiske problemstilling er det centrale synspunkt, at man inden for massemedierne har brug for en kildekritisk analyse, for derigennem at klarlægge de forskellige former for manipulation, der har fundet og kan finde sted i massemedierne. Det, der skulle gøre bogen til en helhed og dermed begrunde dens titel, er den overbevisning, at både den pædagogiske udnyttelse og den mediekritiske analyse af audiovisuelt materiale i en vis udstrækning bør være baseret på en kildekritisk analyse.

Det står ikke klart for mig, hvem bogen egentlig henvender sig til, men adskillige bidrag vil kunne udnyttes i både historie- og metodeundervisningen. Som tidligere nævnt indeholder den fem bidrag af introduktionsmæssig art og en række anmeldelser af bogen *Filmen De fem År*. Selvom disse bidrag måske nok hver især er læseværdige, bli-

ver resultatet af en sådan sammenstilling, at der fremkommer utroligt mange gentagelser af de samme ideer og synspunkter. Nogle af disse bidrag kunne derfor udmærket have været undværet. Derved ville man have skabt mulighed for at inddrage andre bidrag om brugen af audio-visuelt materiale i historieforskningen. Det ville f. eks. have været en fordel, hvis man havde inkluderet en artikel som Nørgarts »Filmsemiologi og politisk film«, der ikke primært betragter film ud fra en kildekritisk synsvinkel, men som ved hjælp af semiologien søger midler til at behandle filmen som et medium, der med mange forskelligartede virkemidler søger at påvirke tilskueren.² Bogen ville sikkert også have vundet i værdi, hvis redaktørerne havde fået oversat nogle udenlandske bidrag, således at der var fremkommet en større spredning i opfattelserne. En væsentlig mangel ved bogen er, at den ikke indeholder en almindelig bibliografi over udenlandsk litteratur eller – hvad der ville være at foretrække – en kommenteret bibliografi af hensyn til de læsere, der måtte være interesseret i at uddybe de forskellige problemstillinger.

Det er historikerens lod, at der som en konsekvens af den teknologiske udvikling fremstår nye typer af kildemateriale, der påtvinger ham den opgave dels at erkende og klarlægge de specielle problemer, der knytter sig til en videnskabelig anvendelse af dette materiale, og dels at undersøge muligheden af at overføre den almindelige metode og dens begreber på det nye materiale. Et velkendt eksempel på dette problem er aviserne, og et første forsøg herhjemme på at løse disse problemer er H. P. Clausens *Aviser som historisk kilde* (2. udg., 1964). Et tilsvarende problem gør sig gældende ved det audiovisuelle materiale. I 1958 skrev den tyske historiker Wilhelm Treue:

Das Filmdokument ist eine neue und eine andere Geschichtsquelle als alle bisherigen Quellen des Historikers. Es hat manche Berührungspunkte mit dem »Bild als Geschichtsquelle«, ist aber mit diesem keineswegs gleichzusetzen. Das bedeutet, dass wir vor der Aufgabe stehen, für das Filmdokument eine eigene Quellenkunde und eine besondere, dem Gegenstand angepasste Quellenkritik entwickeln zu müssen. Sie hat sich mit Problemen zu beschäftigen, die zum grössten Teil von keiner anderen traditionellen historischen Quelle gestellt werden.³

»Film og lyd som historiske kilder« af Skyum-Nielsen karakteriseres måske bedst som et forsøg på at løse den af Treue påpegede opgave. Skyum-Nielsen beskriver selv målet for sin afhandling på følgende måde: »Erslev har blot konstateret, at film- og lydoptagelser blev hi-

² Kosmorama nr. 104, 1971, s. 312-5.

³ W. Treue, *Das Filmdokument als Geschichtsquelle*, *Historische Zeitschrift* bd. 186, 1958, s. 311.

historiske kilder i ny form. Han nævner dem ikke andetsteds og har undladt at tage stilling til deres højest varierende kildeværdi. Det følgende er et forsøg på at udfylde denne mangel« (s. 11). I den første af afhandlingens fem dele, der som overskrift har »Kildekritiske grundbetragtninger«, introduceres to sæt af grundlæggende distinktioner. Den første er den kendte distinktion mellem levning og beretning, og det nævnes, at dette skel ikke er at finde i kilderne, men i historikerens brug af disse (sst.). Den anden distinktion er mellem den ubrudte enkeltoptagelse ('skud', 'klip') og samlinger af disse. Ifølge Skyum-Nielsen adskiller disse samlinger sig fra den ubrudte enkeltoptagelse ved, at årsagsforklaringer fremkommer ved sammenklipningen, medens der ikke findes årsagsforklaringer i enkeltoptagelserne, der blot gengiver et hændelsesforløb i kronologisk orden (s. 12–13). Den første del af afhandlingen indeholder også to centrale teser. Den første af disse er, at »de audiovisuelle optagelsers største værdi er knyttet til de ubrudte enkeltoptagelser« (s. 12; jf. s. 91, 167). Den anden tese er, at den ubrudte enkeltoptagelse af film og lyd ikke kan betragtes som værende en beretning i den klassiske kildekritiks forstand (s. 13), og den klassificeres andetsteds som levning (jf. s. 91, 110, 167). Når disse ubrudte enkeltoptagelser redigeres, d.v.s. sammenklippes og bearbejdes, så fremkommer der ifølge Skyum-Nielsen elementer af berettende art.⁴

»Klassifikation af film- og lydoptagelser« er den næste problemkreds, som Skyum-Nielsen tager op, og dette kan betragtes som et bidrag til den »Quellenkunde«, som Treue efterlyste. Forfatteren peger i denne sammenhæng på, at »de kilder, der kaldes for levninger, har været *pars eventus*, 'en del af begivenheden', og de studeres af historikeren *post eventum*, 'efter begivenheden'. Med de audiovisuelle optagelser er vi rykket ind *sub eventu*, 'under begivenheden'. Vi genoplever den – for at tale teologisk – 'i, med og under' dens forløb« (s. 15). Som et kriterium for at klassificere filmoptagelser benytter han antallet af fiktive momenter i en given film. Resultatet af denne fremgangsmåde er følgende klassifikationskategorier: »skuespiloptagelser«, hvor alle momenter er fiktive; »fiktive optagelser«, hvor nogle, men ikke alle momenter er fiktive; »halvdokumentariske optagelser«, der kun indeholder ét fiktivt moment; og til sidst »helt dokumentariske optagelser«, der er uden fiktive momenter. Sidstnævnte kalder Skyum-Nielsen for film- og lyddokumenter (s. 16–17).

Den næste problemkreds, Skyum-Nielsen behandler, er manglerne og

⁴ Film og kildekritik, s. 13–4. Et andet sted fremhæves det, at der er stor lighed mellem helheden af sammenklippede enkeltoptagelser og beretningen. Jf. N. Skyum-Nielsen og Jakob Pasternak, Råd og vink til løsningen af metodeopgaver i historie, 1. del, 4. rev. udg., Historisk Institut, Københavns Universitet, 1972, (dupl.), s. 5–6.

fortrinene ved det audiovisuelle materiale. Han fremhæver her bl. a. det overfladiske ved disse kildetyper (jf. s. 22, 64). Under behandlingen af fortrinene fremhæves det, at »det største fortrin ved film- og lydoptagelser er, at de sikrer historikeren *konfrontation* med historiske begivenheder og steder« (s. 23). Det fremhæves ligeledes, at film- og lydoptagelser er førstehandsvidner og primærkilder (s. 26), og som sådanne kan de f. eks. give oplysninger om den tale, der faktisk blev holdt, om de oratoriske evner og virkemidler og om reaktionen på talen. Afhandlingens fjerde del behandler den klassiske kildekritiks regler anvendt på film og lyd. Skyum-Nielsen giver her indledningsvis en kort sammenfatning af sin opfattelse af kildekritikken:

Det kan hævdes, at kildekritikken lader sig sammenfatte under otte problemkredse. Først kommer TEKST-, OVERSÆTTELSES-, ÆGTHEDS- og FORTOLKNINGS-problemerne. Deres betydning giver sig omtrent af sig selv. Dernæst følger AFHÆNGIGHEDS-, TENDENS-, KONTRADIKTIONS- og KOMBINATIONSPROBLEMERNE: Kilderne sammenlignes. Deres følelsesladthed bestemmes. Indbyrdes modsigelser konstateres og søges hævet eller fastholdt. Endelig samles delresultaterne i en syntese (s. 31).

Forfatteren gennemgår herefter hver af disse otte problemkredse således som de gør sig gældende, når kildematerialet er audiovisuelt. Afhandlingens sidste del behandler »Specielle kildekritiske regler for film og lyd«. Her gennemgås bl. a. forskellige filmtricks og de måder, på hvilke man kan manipulere med lyd. Skyum-Nielsen formulerer også tommelfingerregler, f. eks. at dårligt lys ofte er tegn på en god kilde, medens godt lys ofte er tegn på en dårlig kilde (s. 76). Mange konkrete eksempler på de behandlede problemer bliver fremdraget fra danske og tyske optagelser, og dertil kommer, at bogen indeholder mange illustrationer, således at læseren får et godt indblik i denne specielle type kildemateriale.

Det er en meget væsentlig opgave, som Skyum-Nielsen har forsøgt at løse i »Film og lyd som historiske kilder«. Det må samtidig have været en vanskelig opgave, dels fordi den må have været meget tidskrævende, og dels fordi den har fordret en tilegnelse af en stor mængde teknisk viden om audiovisuelle optagelser. En sådan teknisk viden er meget vigtig, da den udgør én central forudsætning for en kritisk behandling og vurdering af et materiale, der tillader utroligt mange kombinations- og manipulationsmuligheder. Det er dog vanskeligt at vurdere den måde, på hvilken forfatteren har løst denne opgave, da det ikke kun implicerer en vurdering af hans analyses anvendelighed for de historiske problemstillinger, hvor audiovisuelt materiale må anses for at være relevant, men også en vis vurdering af dels hans metodiske

grundsynspunkt, og den måde, han anvender centrale begreber i kildekritikken, og dels hans opfattelse af det audiovisuelle materiale. Vurderingen kompliceres yderligere af det forhold, at der i afhandlingen og hans øvrige bidrag er adskilligt, der forekommer mig upræcist.

Hvis man sammenligner Skyum-Nielsens »Film og lyd som historiske kilder« med Erslevs *Historisk Teknik* (2. udg., 1926) – en sammenligning som læseren næsten bliver opfordret til, da afhandlingen på bogens bagside præsenteres som »Film-Erslev« – så er der med det samme et par punkter, man lægger mærke til. Der er ikke hos Skyum-Nielsen et forsøg på at kontrastere sine egne metodiske synspunkter med andre metodikeres, således som Erslev gjorde det, da han skulle gøre rede for sine ideer. Jeg vil derfor i det følgende bl. a. forsøge at sammenligne Skyum-Nielsens ideer med andre metodikeres. Ved en sammenligning med Erslev lægger man også mærke til, at termen kildekritik ikke bruges på nøjagtig samme måde som hos Erslev, thi hos Skyum-Nielsen inkluderer kildekritikken, hvad Erslev kaldte »slutning til virkelighed« (jf. s. 31), og her benytter – så vidt jeg kan forstå – Skyum-Nielsen termen »kombinationsproblemet«. Den måde på hvilken han benytter termen kildekritik er mere i overensstemmelse med den brug, Erslev tidligere havde benyttet, nemlig i *Grundsætninger for historisk Kildekritik* (1892).⁵ En anden iøjnefaldende forskel er, at medens Erslev i *Historisk Teknik* gav en ret detaljeret behandling af det centrale og vanskelige problemkompleks, han kaldte slutning til virkelighed, så behandles dette problem (»kombinationsproblemet«) meget kortfattet hos Skyum-Nielsen. Jeg vil senere komme ind på den forskel, der efter min mening er mellem Erslevs »slutning til virkelighed« og Skyum-Nielsens »kombinationsproblem«.

Det er en udfordring i sig selv, hvis man i den metodiske behandling af audiovisuelt materiale vil bruge begreberne levning og beretning, thi man står i den vanskelige situation, at man skal overføre disse begreber til en type kildemateriale, for hvilket de oprindeligt ikke var skabt. Det er blevet nævnt tidligere, at Skyum-Nielsen hævder, at den ubrudte enkeltoptagelse af lyd og film ikke er en beretning i den klassiske kildekritiks forstand, medens der ved sammenklipningen af sådanne optagelser fremkommer momenter af berettende art. Dette betragter jeg som en af afhandlingens centrale teser, da meget af den metodiske behandling af det audiovisuelle materiale er baseret på denne antagelse (jf. s. 31). Denne tese vil efter min mening skabe diskussion, da andre metodikere ikke er kommet frem til det samme resultat. F. eks. mener den norske historiker Sivert Langholm, at lyd og film (herunder dokumentarfilm) er »talende« kilder, og at de kan udnyttes både som

⁵ Jf. Kr. Erslev, *Historisk Teknik*, 2. udg., 1926, s. 8–9.

levninger og som beretninger.⁶ Finn Løkkegaard, der mere indgående end Langholm har behandlet spørgsmålet om brugen af disse begreber ved audiovisuelt materiale, er kommet frem til følgende opfattelse:

Som alle andre fortællende kilder f. eks. skrevne beretninger eller billeder vil også film kunne anvendes som kilder på to forskellige måder: dels til deres egen ophavssituation dvs. som levn, og dels til det, de fortæller om, dvs. som beretning. Betragtet som levn vil enhver film indirekte gennem den måde, den er lavet på, og den måde den behandler sit emne på, sige noget om de mennesker, som har lavet den, både som personer og som eksponenter for det miljø, de hører til. Således vil enhver film principielt have interesse for historikere. Selv den tarveligste spillefilm siger noget om sin ophavsmand og hans omgivelseres samfundsopfattelse, f.eks. synet på kønsrollemønstret eller borgernes forhold til offentlige myndigheder. ... Men historikeren, som ikke blot interesserer sig for generelle samfundsfænomener, må gå videre i sin interesse for kildematerialet, han må interessere sig for det som beretning. Han må prøve at danne sig et indtryk af beretningens pålidelighed. ... Skal man danne sig en forestilling om en filmberetnings pålidelighed er det imidlertid også nødvendigt at gøre sig mediets tekniske begrænsninger og muligheder klart. ... For historikeren og historielæreren, der interesserer sig for film som berettende kilde, er langt fra alle film af interesse. I almindelighed kan man sige, at en kilde for at have værdi som beretning skal være primær og førstehånds. Det vil med hensyn til film sige, at alle ikke-autentiske optagelser falder væk, alle film som gengiver situationer, der er sat i scene for at illudere noget, som det faktisk ikke er, må siges at være andenhåndsberetninger og uden synderlig interesse. ... I almindelighed kan vi sige, at de film, der har interesse som berettende historiske kilder, er de oprindelige versioner af film, som består af autentiske optagelser, der her vises for første gang.⁷

Det er tydeligt, at man i forhold til Skyum-Nielsen finder den modsatte opfattelse hos Løkkegaard, thi når han udskiller de ubrudte enkelt-optagelser, der er autentiske, så er det for at udnytte disse som beretninger. Hermed rejses det gamle og meget debatterede spørgsmål om begreberne levning og beretning, et spørgsmål, som stadig er aktuelt, både fordi historikere stadig bruger disse begreber i deres metodiske overvejelser, og fordi der ikke findes nogen éntydig tradition med hensyn til brugen af dem. F. eks. har Povl Bagge efter min mening korrekt påpeget, at Ottar Dahl og H. P. Clausen ikke anvender disse begreber på samme måde som Erslev gjorde det i *Historisk Teknik*.⁸ Der er idag

⁶ Jf. S. Langholm, *Historisk rekonstruktion og begrundelse*, 2. udg., 1971, s. 21-6.

⁷ F. Løkkegaard, *Film og historieundervisning*, Danmarks Lærerhøjskole, 1972, (dupl.), s. 5-6.

⁸ Jf. P. Bagge, anm. af H. P. Clausen: *Hvad er historie*, *Historisk Tidsskrift* 12. rk. II, 1966, s. 149-54.

et stort behov for en fundamental afklaring på dette område, da det kun kan medføre misforståelser og forvirring – således som det vil fremgå af det følgende – hvis der ikke bliver skabt en éntydig brug af begreberne levning og beretning, eller at historikere i det mindste klart erkender behovet for *altid* eksplicit at definere disse begreber, når de benyttes.

En central vanskelighed ved vurderingen af Skyum-Nielsens brug af begreberne levning og beretning er, at der ikke gives nogen eksplicit definition af dem i afhandlingen eller i hans øvrige bidrag til bogen. Når han introducerer disse begreber sker det i en kontekst, i hvilken der er adskillige henvisninger til Erslev, og når han senere benytter udtrykket »den klassiske kildekritik« (s. 13), så vil dette formentlig udmiddelbart blive tolket som primært refererende til Erslev. Det er derfor meget nærliggende at tro, at han bruger disse begreber på samme måde som denne. Der er dog i min vurdering ingen tvivl om, at Skyum-Nielsen ikke bruger disse begreber på nøjagtig samme måde som Erslev gjorde det i *Historisk Teknik*, og dette vil formentlig afstedkomme mange misforståelser af hans ideer.

Hos Erslev defineres både levning og beretning funktionelt, d. v. s. efter den måde historikeren udnytter en given kilde, thi man kan enten benytte kilden som grundlag for en levningsslutning eller som grundlag for en beretningsslutning.⁹ Dette betyder, at det er den type slutning, historikeren vil benytte ved løsningen af en konkret problemstilling, der afgør om kilden udnyttes som levning eller som beretning. Erslev havde hermed forladt sit tidligere mere materielle kildebegreb og havde for så vidt erkendt, at det er problemstillingen, der afgør, hvad der kan betragtes som kilder i en konkret forskningssituation.¹⁰ Han fremhævede endvidere, at alle »meddelende« kilder kan udnyttes både som levning og som beretning, og han betoner, at der er *intet* metodisk skel mellem f. eks. et potteskår, på hvilket der er et firmanavn, og et historieværk.¹¹ Når Erslev også anvender ordet beretning ikke funk-

⁹ Jf. Erslev, *Historisk Teknik*, s. 5–6 og 71–3. »Ved den her opstillede skarpe Skelnen mellem to forskellige Sluttemaader synes det mig, at man faar Klarhed over den Modsætning, som de tyske Methodikere gør til en Sondring mellem Kilderne selv«, sst. s. 73.

¹⁰ Der er en afgørende forskel mellem Erslevs opfattelse af levning og beretning i *Historisk Teknik* og i *Grundsætninger for Historisk Kildekritik*, 1892. I sidstnævnte skrift opstillede han et absolut skel mellem disse (jf. s. 7), og kunne tale om, at »Levninger og Beretninger staar skarpt adskilte som Historiens objektive og subjektive Kilder« (s. 5). Det var netop ophævelsen af dette absolutte skel, d. v. s. indførelsen af de funktionelle definitioner, i *Historisk Teknik*, der chokerede mange og førte til opposition. Jf. f. eks. K. Fabricius, *Studiet af Danmarks Historie før og nu, Fortid og Nutid* bd. 12, 1937–38, s. 151 ff.

¹¹ Jf. Erslev, *Historisk Teknik*, s. 7. Nogle steder identificerer Erslev meddelende kilder med det han kaldte »talende« kilder, jf. sst. s. 7, medens han andre

tionelt, men substantielt, så betyder dette i min tolkning, at kilden (substansen) indeholder en eller flere meddelelser. Der er følgelig den *mulighed* til stede for historikeren, at han i en konkret sammenhæng kan udnytte kilden som grundlag for en beretningsslutning. Brugt substantielt er beretning metodisk set det samme som meddelelse,¹² og Erslev skelner inden for denne kategori mellem forskellige slags beretninger, f. eks. egentlige historiske beretninger, førstehåndsberetninger og samtidige beretninger.¹³ Principielt er det tilstedeværelsen af muligheden af en beretningsslutning, der berettiger Erslev til at bruge ordet beretning substantielt, selvom begrebet beretning defineres funktionelt. Det samme gælder den substantielle brug af ordet levning.

Når Skyum-Nielsen skriver: »Ubrudte optagelser af film og lyd er ... ikke beretninger i den klassiske kildekritiks forstand« (s. 13), så kan det ikke være den erslevske brug af begrebet beretning, der her gør sig gældende, thi dette ville forudsætte, at de ubrudte enkeltoptagelser aldrig indeholdt nogen meddelelse, og dette er i hvert fald altid tilfældet. Jeg vil senere vende tilbage til spørgsmålet, om det er rimeligt at betragte en ubrudt enkeltoptagelse som værende en meddelelse i sig selv. Min primære interesse i øjeblikket vedrører de fortolkningsproblemer, der opstår ved læsningen af Skyum-Nielsens bidrag, fordi han har undladt at give eksplicite definitioner af nogle af de mest fundamentale begreber i sin argumentation, nemlig levning og beretning. Et tilsvarende problem gør sig gældende, når man ser på hans brug af termen dokument, der også indtager en central plads i hans kildekritiske analyse, da han netop interesserer sig for de optagelser, der har dokumentarisk karakter (jfr. s. 167). I hans klassifikation af filmoptagelser kaldes de optagelser, der ikke indeholder noget fiktivt element, for »film- og lyd-dokumenter (i disses historiekritiske forstand)« (s. 17). Den eneste egentlige uddybelse af dette synspunkt er følgende:

Filmoptagelser hæver sig over andre kilder ved at præsentere iagttagelige, ofte også hørbare fortidsforløb. Dele deraf er udvalgt af kameramanden og lydreporteren, men optaget mekanisk/maskinelt, uden noget omformende menneskeligt mellemled. Sådanne oprindelige film- og lydoptagelser er levninger (*Überreste*) i en særlig forstand. Da den vigtigste type levninger iøvrigt er

steder opfatter »talende« kilder lidt bredere således at det kun er de fleste af disse, der indeholder meddelelser, jf. sst. s. 30. En vanskelighed hos Erslev er, at han ikke opstiller nogen éntydig definition af begrebet meddelelse, men dette er karakteristisk for megen metodisk litteratur, der blot benytter sig af 'common-sense' opfattelser af de centrale begreber. F. eks. benytter H. P. Clausen distinktionen mellem symbolske og ikke-symbolske kilder, uden at eksplicere en definition af begrebet symbol.

¹² Jf. Erslev, *Historisk Teknik*, s. 7 og register. Meddelelser omfatter både sproglige og billedlige meddelelser.

¹³ Sst s. 96, 85, 68.

dokumenterne, er det nærliggende at slå bro til de nævnte optagelser ved at betegne dem dokumentariske. For at et klip skal kunne være dokumentarisk i videnskabelig henseende, må det ikke indeholde fiktive momenter med hensyn til tid, sted, personer, intension og lydside. – Når hele film her betegnes som dokumentarfilm, både hvis de har dokumentariske klip fra A til Z – og hvis de tillige indeholder fiktive klip – er der samme bredde i begrebet som i ordet dokument. Det bruges om kildetypen som sådan, skønt næsten hvert eneste dokument indeholder ikke-dokumentariske elementer af berettende karakter (s. 110).

Selvom man her får en éntydig definition af et dokumentarisk klip, så står man stadig over for problemet om hvad Skyum-Nielsen mener med termen dokument og med, at dokumenter er den vigtigste type levninger. Den almindelige tradition med hensyn til termen dokument kan sikkert kort sammenfattes således: skriftlige kilder, der er udstyret med underskrifter, segl, o. s. v. med henblik på at garantere gyldighed og autenticitet.¹⁴ Det er i hvert fald ikke den almindelige brug af termen dokument, der gør sig gældende hos Skyum-Nielsen. Man lægger også mærke til, at han modstiller et dokumentarisk element med et berettende element. Dog er det næppe muligt éntydigt at extrapolere hans definitioner af begreberne levning, beretning og dokument på grundlag af hans bidrag i *Film og kildekritik*, og dette er en væsentlig mangel, da det sikkert vil føre til mange misforståelser.

Hvis man vil forstå den præcise mening af Skyum-Nielsens brug af de nævnte begreber, er man tvunget til at gå til andre skrifter, i hvilke han behandler disse mere eksplicit. Det er her tydeligt, at en distinktion mellem dokument og beretning er helt fundamental, og det er denne distinktion, der er central i hans forsøg på at opstille kriterier for en klassifikation af historiske kilder.¹⁵ Det er formentlig denne distinktion, der forklarer, hvorledes Skyum-Nielsen i *Film og kildekritik* på en gang kan argumentere for, at ubrudte optagelser af lyd og film ikke er beretninger og samtidig kalde dem film- og lyddokumenter. Beretninger defineres af Skyum-Nielsen som påstande om hændelsesforløb eller tilstande, der tidsmæssigt ligger forud for nedskrivningstidspunktet.¹⁶ Jeg skal senere vende tilbage til problemet omkring identifikationen af beretningsbegrebet med påstande om noget fortidigt, men inden da skal forfatterens brug af dette begreb beskrives nærmere. Han bruger det *både* om de enkelte elementer i en tekst, hvorved der fremkommer en

¹⁴ Jf. sst. s. 74–5, og f. eks. Langholm, anf. værk, s. 103.

¹⁵ Jf. Skyum-Nielsen og Pasternak, Råd og vink, s. 4–5, og N. Skyum-Nielsen, Mordet på Kennedy – og andre opgaver i historisk kildekritik med oversættelser, 1973, s. 5 og passim. Hos Skyum-Nielsen er et aktstykke en undergruppe under dokumenter og betegner dokumenter, der er led i en forretningsgang.

¹⁶ Jf. Skyum-Nielsen og Pasternak, Råd og vink, s. 2.

distinktion mellem berettende og ikke-berettende dele, hvor sidstnævnte anvendes som kilder til ophavssituationen, og om tekster betragtet som helheder, hvorved der fremkommer distinktionen mellem dokument og beretning.¹⁷ Et dokument er en kilde, der er led i et hændelsesforløb, og som har en mere bestemt funktion (eks.: beseglede kilder, notitser til forslag, retsprotokoller, regninger, breve), medens en beretning har en mere ubestemt funktion (eks.: dagbøger, memoirer, historiske fremstillinger).¹⁸ For Skyum-Nielsen er det ikke således, at en beretning (= helheden) er en kilde, i hvilke der findes berettende dele, thi dokumenter kan også indeholde sådanne. Efter min mening skaber dette en forvirring.

Hvor forvirrende det kan blive, ses tydeligt, når Skyum-Nielsen bruger disse begreber i praksis: »filmen [*»Gestern und Heute«*, 1938] er sammensat af levn (filmklippene i sig selv. De er simultankilder, uanset at de tilhører forskellige genrer). De er klippet sammen med henblik på at give årsagsforklaringer, d. v. s. beretninger. Avisforsiderne i klip 168 og 182 kan læses som beretninger. Speakerteksten er berettende».¹⁹ Når man fra »Film og lyd som historiske kilder« ved, at forfatterens tese er, at ubrudte enkeltoptagelser (= klip) ikke er beretninger, og når man her får at vide, at disse klip kan læses, d. v. s. udnyttes som beretninger, så kunne man godt få det indtryk, at Skyum-Nielsen her modsiger sig selv. Det gør han dog ikke nødvendigvis, thi man kan tolke ham på følgende måde. Når han i »Film og lyd som historiske kilder« argumenterer imod, at ubrudte enkeltoptagelser kan betragtes som beretninger, så bruger han formentlig begrebet beretning om helheden og dermed i modsætning til begrebet dokument. Omvendt når han i det ovenfor citerede taler om, at visse klip kan læses som beretninger, så bruger han formentlig beretning om de enkelte dele, og nu refererer det ikke til den ubrudte enkeltoptagelse som en helhed. Et andet eksempel ville eventuelt være en lydoptagelse af en Hitlertale, i hvilken der var påstande om noget fortidigt, og denne ville formentlig af Skyum-Nielsen blive kaldt et lyddokument, i hvilket der fandtes berettende dele. Kun på denne måde kan man efter min mening løse den tilsyneladende selvmodsigelse hos Skyum-Nielsen, men det er unægteligt forvirrende for læseren.

Forfatterens brug af begreberne beretning og dokument er ikke kun forvirrende på det begrebsmæssige plan, men også med hensyn til hans argumentation. Når han argumenterer imod, at den ubrudte enkeltoptagelse kan betragtes som beretning, så er denne argumentation baseret på to præmisser – dels at beretninger ved deres tilblivelse passerer gennem et menneskeligt mellemled, dels at beretninger indeholder årsags-

¹⁷ Jf. sst., s. 2–5.

¹⁸ Jf. sst., s. 4.

¹⁹ Skyum-Nielsen, *Mordet på Kennedy*, s. 86.

forklaringer (jf. s. 13). Bortset fra selve beretningsopfattelsen, der er impliceret i denne argumentation, er det forvirrende, at man efter min mening kunne bruge nøjagtig den samme argumentation imod, at den ubrudte enkeltoptagelse kan kaldes et dokument, thi dokumenter (både i den almindelige snævre og i Skyum-Nielsens udvidede forstand) passerer gennem et menneskeligt medium ved deres tilblivelse, og de kan også indeholde årsagsforklaringer, især hvis man under årsagsforklaringer inkluderer motivforklaringer.

Skyum-Nielsens distinktion mellem berettende og ikke-berettende dele og hans identifikation af en berettende del med påstande om noget fortidigt har meget til fælles med de synspunkter, som man finder hos Dahl, Clausen og Langholm. Når jeg ikke kan acceptere Skyum-Nielsens opfattelse af en berettende del, så hænger det sammen med, at jeg mener, at en tradition, der går tilbage til Dahl, har uheldige metodiske konsekvenser. Disse er fremkommet på grund af Dahls distinktion mellem kognitive og normative elementer og denne distinktions kombination med udsagns tidsorientering.²⁰ Det har bl. a. medført, at mange metodikere nu hævder, at en levningsslutning er en slutning til ophavsmanden eller -situationen, og samtidig hævder, at det kun er de fortidsrettede kognitive elementer, der kan udnyttes som beretninger. Man har hermed indskrænket Erslevs substantielle brug af ordet beretning på en signifikant måde, thi nu er en beretning metodisk set ikke længere identisk med en meddelelse, men kun identisk med Erslevs historiske beretninger.

Den nævnte indskrænkning har efter min mening meget uheldige metodiske konsekvenser. Den betyder nemlig, at hvis man f. eks. i en dagbog har følgende udsagn: »Igår fortalte X mig, at han inderligt håbede, at krigen snart ville få en ende«, så kan dette udsagn udnyttes som beretning, medens hvis der i dagbogen også havde stået følgende: »Jeg vil i den kommende tid arbejde for, at krigen får en værdig afslutning«, så kan dette udsagn ikke udnyttes som beretning, fordi det er et programmatisk udsagn, og et sådant kan ikke udnyttes som beretning, men kun som levning. Ud fra definitionerne er dette aldeles konsistent, men ved at definere beretnings- og levningsslutningen på denne måde har man efter min mening skabt et uheldigt skel mellem behandlingen af f. eks. to forskellige meddelelser i en og samme kilde. Samtidig har man forflygtiget noget væsentligt for Erslev, nemlig det han kaldte »Slutning fra Frembringelse og Beretning i Forening«²¹ – nogle slutninger, der ifølge ham kunne forenes ved udnyttelsen af en og samme kilde ved en

²⁰ Jf. O. Dahl, *Innföring i historieforskningens metodelære*, 1964, s. 19–20, og O. Dahl, *Terminologi og systematik i kildeteorien, Historie, Jyske Samlinger VII*, 1, 1966, s. 5–6.

²¹ Erslev, *Historisk Teknik*, s. 83–4.

og samme problemstilling.²² Så vidt jeg kan se, er det ikke muligt på grundlag af den anden opfattelse af levnings- og beretningsslutninger at forene disse ved en og samme problemstilling.

Det har dog større principiel interesse, at hvis man generelt definerer en levningsslutning som en slutning til ophavssituationen, så har man fjernet sig fra eller overset den principielle distinktion hos Erslev mellem definitionerne af levnings- og beretningsslutningen, der danner grundlag for hans definitioner af levning og beretning. Der kan måske være grund til at præcisere min opfattelse af denne forskel, da flere af de nævnte metodikere synes at mene, at deres distinktioner er de samme som Erslevs.²³ Dette gøres måske bedst ved at indføre nogle begreber: erkendelsens objekt = det om hvilket der i forskningen fældes en dom; erkendelsens grundlag (*evidence*) = det bevismateriale på grundlag af hvilket dommen fældes; erkendelsens sikkerhed = den sikkerhed med hvilken dommen fældes. Det afgørende er her, at forskellen mellem en levnings- og en beretningsslutning er en forskel i erkendelsesgrundlaget, medens erkendelsens objekt *kan* være det samme, nemlig når man har meddelelser, der refererer til ophavssituationen. Efter min opfattelse er forskellen i erkendelsesgrundlaget følgende. Ved en levningsslutning slutter man fra et produkt (frembringelsen) til den producerende handling.²⁴ Nogle af disse slutninger kan med rimelighed kaldes performative slutninger.²⁵ De er baseret på en række årsagsantagelser, som historikeren anvender i den givne situation, og denne slutnings sikkerhed er *alene* afhængig af historikerens erkendelse eller opfattelse af produktets karakter og hans viden om hvilke produktive årsager, der kan forklare den *givne* eksistens af produktet, der her er erkendelsens grundlag. Beretningsslutningen har derimod et andet grundlag, thi det er en slutning baseret på en historisk persons meddelelse om en given situation – og dette *kan* være ophavssituationen (inkl. ønsker, forventninger), og det kan være situationer, der går forud for ophavssituationen. Erkendelsens objekt er i dette tilfælde ikke Y's meddelelse om X, men X, og erkendelsens sikkerhed er principielt set afhængig af *muligheden* af en kritisk vurdering af holdbarheden af Y's meddelelse om X, der her er erkendelsens grundlag, og derfor bliver graden af *troværdighed* (inkl. vidneværdi) det centrale, når man skal afgøre erkendelsens sikkerhed. Erslev karakteriserede også sidstnævnte erkendelsesmåde som »den middelbare iagttagelse«, og han ville formentlig sige, at man ved en lev-

²² Jf. sst., s. 84–5.

²³ Jf. Dahl, *Innföring*, s. 18; Dahl, *Terminologi*, s. 6; Skyum-Nielsen og Pasternak, *Råd og vink*, s. 5.

²⁴ Jf. Erslev, *Historisk Teknik*, s. 72. En anden variant er slutningen fra del til helhed.

²⁵ Jf. Langholm, *anf. værk*, s. 23 og 107. Jf. også Dahl, *Innföring*, s. 51.

ningsslutning er nærmere ved en umiddelbar iagttagelse.²⁶ Det er denne principielle forskel i erkendelsesgrundlaget, der bliver forflygtiget, når mange metodikere idag definerer en levningsslutning som enhver slutning til ophavssituationen, fordi selvom det er rigtigt, at erkendelsens objekt ved alle levningsslutninger i den erslevske forstand vil være ophavssituationen, så er det ikke rigtigt, at alle slutninger til ophavssituationen vil være levningsslutninger.

Skyum-Nielsen omskriver tilsyneladende Erslevs »slutning til virkelighed« til kombinationsproblemet og karakteriserer dette problem som »slutning til virkelighed ud fra samtlige accepterede kilder« (s. 26, jf. 31, 64). Enten er termen uheldigt valgt, eller også refererer den ikke til de slutninger til virkelighed, som er levningsslutninger hos Erslev, thi ved levningsslutningen er der ikke tale om at kombinere forskellige kilder, men at udnytte nogle årsagsantagelser, d. v. s. at foretage nogle tilbageslutninger. Når Skyum-Nielsen et andet sted beskriver kombinationsproblemet på følgende måde: »Det gælder om at kombinere uensartede kildedele, som er fundet kildekritisk acceptable hver for sig. Der skal opnås en logisk sammenhængende rekonstruktion, om dette er muligt«,²⁷ så synes dette efter min mening at ligne det, Collingwood kaldte »scissors-and-paste history«.²⁸

Selvom jeg har benyttet Erslevs ideer som udgangspunkt for en sammenligning, betyder dette ikke, at jeg mener, at *Historisk Teknik* på en tilfredsstillende måde løser de metodiske problemer, som historikeren står over for ved analysen og brugen af kildematerialet. Der er efter min mening behov for en fundamental afklaring på dette område.²⁹ For mig at se er hele Erslevs distinktion mellem kildekritik og slutning til virkelighed meget problematisk. F. eks. må enhver tolkning og enhver vidne-vurdering – såfremt resultatet anses for at være holdbart – være at betragte som en slutning til virkelighed. Det samme gælder en ægthedsbestemmelse. Dertil kommer, at ægthedsproblemet ved meddelende kilder, d. v. s. spørgsmålet om kilden er, hvad den giver sig ud for at være, metodisk set kan betragtes som et troværdighedsproblem, altså en parallel til det problem, som man møder, når man vil foretage beretningsslutninger. Hvis dette er korrekt, så har det metodisk set den konsekvens, at muligheden for visse levningsslutninger vil være afhængig af, om man med sikkerhed har kunnet foretage en beretningsslutning.³⁰

²⁶ Jf. Erslev, *Historisk Teknik*, s. 95 og 72–4.

²⁷ Skyum-Nielsen, *Mordet på Kennedy*, s. 5.

²⁸ Jf. R. G. Collingwood, *The Idea of History*, 1946, s. 257 ff.

²⁹ H. P. Clausen, anm. af R. Torstendahl: *Introduktion till historieforskningen*, *Historisk tidsskrift* 12. r. III, 1968, s. 193–4.

³⁰ Langholm peger også på samspillet mellem slutningsmåderne. Jf. *anf.værk*, s. 28.

En principiel og fuldstændig ophævelse af skellet mellem kildekritik og slutning til virkelighed betyder efter min mening et fuldstændigt brud med enhver form for kildepositivisme. Herefter vil *alle* forsøg på at nå frem til historisk erkendelse være at betragte som teoridannelse, og de centrale metodiske problemer bliver herefter (1) hvorledes er det muligt at formulere historiske teorier, hvor fikseringen er på historikerens viden og evne til at formulere problemstillinger, og (2) hvorledes er det muligt at begrunde historiske teorier, hvor fikseringen er på begrundelsesproblemerne og deres videnskæssige forudsætninger.

En vurdering af Skyum-Nielsens ideer implicerer som tidligere nævnt også en vurdering af hans opfattelse af de autentiske ubrudte optagelser af lyd og film. Kernen i denne opfattelse er, at disse optagelser ved afspilningen giver historikeren en reproduktion af virkeligheden eller en mere eller mindre umiddelbar virkelighedsgengivelse (jf. s. 12, 167). Disse optagelser placerer historikeren i øre- og/eller øjenvidnets sted og sikrer en konfrontation med de historiske begivenheder (jf. s. 12, 23, 97). Når Skyum-Nielsen karakteriserer de autentiske optagelser som virkelighedsgengivelse, så rejser dette med det samme spørgsmålet om hans virkelighedsopfattelse og dermed en række fundamentalt relevante erkendelsesteoretiske og perceptionspsykologiske problemer. Det vil dog føre for vidt at forsøge på at behandle sådanne problemer her, og jeg vil blot bemærke, at efter min opfattelse er det erkendelsesteoretisk rimeligere at karakterisere audiovisuelle optagelser som sæt af stimuli end som reproduktioner af virkeligheden.

Når Skyum-Nielsen betragter de nævnte optagelser som virkelighedsgengivelse, så hænger dette sammen med, at han betoner, at optagelserne er blevet optaget mekanisk, d. v. s. uden noget omformende menneskeligt mellemled (jf. s. 13, 110). Han fremhæver, at optagelsesudstyret påtvinger det optagne »en teknisk subjektivitet«, og at der f. eks. i optagerens udvælgelse kan være en subjektivitet, men betoner alligevel, at den mekaniske optagelse giver en afgørende og principiel forskel (jf. s. 13). Over for denne opfattelse kan man stille Fritz Terveens:

Es ist gewiss, dass das Auge der Filmkamera keineswegs den Anspruch erheben kann, besonders »objektiv« zu sein. . . . Die historische Treue des Filmbildes ist standortgebunden und menschlich-subjektiv vorherbestimmt, ja, ist besonders gefährdet, da in der Regel ein von ganz anderen als wissenschaftlichen Zielsetzungen erfüllter Operateur hinter der Kamera steht. Was so die Kamera dem Historiker im allgemeinen bietet, sind nicht »erste Quellen« in Sinne der Droysenschen Forderung, sondern eher die »Masse der hin und her flutenden Gerüchte, Meinungen, Auffassungen.«³¹

³¹ F. Terveen, Der Film als historisches Dokument, Vierteljahrshefte für Zeitgeschichte bd. 3, 1955, s. 65. Citaterne er fra Droysens Historik.

Den metodiske behandling af audiovisuelt materiale bliver selvfølgelig forskellig alt eftersom man betragter det som virkelighedsgengivelse eller som noget parallelt til rygter, meninger, opfattelser. En sådan konflikt i opfattelsen af det audiovisuelle materiale er også delvis indeholdt i *Film og kildekritik*. Kjørup karakteriserer et sted en filmoptagelse som en billedlig tolkning (s. 160), og Fledelius bemærker, at man bearbejder virkeligheden ved en filmoptagelse, og at et faststående, passivt registrerende kamera ingen særlig objektivitet garanterer (s. 138). Jeg fremhæver denne konflikt dels for at betone, at man er nødt til at afklare ens principielle opfattelse af audiovisuelt materiale, hvis man vil bruge det som kildemateriale, og dels for at pege på de metodiske konsekvenser, som de forskellige opfattelser har.

Der er flere grunde til, at jeg ikke kan gå ind for Skyum-Nielsens opfattelse. Jeg finder det ikke rimeligt, at han uden at nævne noget som helst om optagelsernes indhold hævder, at de ubrudte optagelser ikke kan betragtes, d. v. s. udnyttes som beretninger. Efter min mening må man i det mindste inddele de autentiske optagelser i dem, der indeholder meddelelser, og dem, der ikke gør det, for så at behandle disse to grupper forskelligt i metodisk henseende. Mit næste problem er, om det ikke er mere rimeligt at betragte enhver ubruds optagelse som en meddelelse i sig selv, d. v. s. som en meddelelse fra den, der producerede optagelsen. Metodisk set betyder dette, at historikeren skal vurdere optagerens vidneværdi. Spørgsmålet er her om det bør være et metodisk krav ved brugen af autentisk audiovisuelt materiale, at historikeren altid søger at vurdere optageren som vidne. Bør historikeren behandle optageren som førstehandsvidne, hvilket med Erslevs formulering medfører:

Værdsættelsen beror paa Vidnets indre Forudsætninger, hans Evne og Vilje til at opfatte og gengive, hvad han har set, derunder hvor vidt Hildethed af en eller andet Art har præget hans Gengivelse og maaske allerede hans Iagttagelse. Udfyldende kommer dog dertil, om hans ydre Stilling til det, han iagttager, har været heldig eller uheldig ...³²

Hvis man som Terveen betragter optagelser som en parallel til rygter, meninger, opfattelser, så er det klart, at man må vurdere den, der har produceret dem, nemlig optageren. Hos Skyum-Nielsen stiller sagen sig noget anderledes. Hos ham er det optagelserne, og ikke optageren, der kaldes førstehandsvidner (jf. s. 12, 26). Hos ham er det ikke således, at når optagelserne afspilles, så bliver historikeren præsenteret for optagerens meddelelse om det optagne, men historikeren bliver så at sige selv øjen- og/eller ørevidne. Så vidt jeg kan forstå, er det netop det forhold,

³² Erslev, *Historisk Teknik*, s. 53.

at optagelserne sker mekanisk og simultant, som gør, at Skyum-Nielsen mener, at det er berettiget at opstille et principielt skel mellem producenten (optageren) og produktet (optagelsen).

Jeg kan ikke tilslutte mig Skyum-Nielsens opfattelse. For mig at se er film- og lydoptagelser dels iagttagelsesinstrumenter, dels opbevaringsmidler og dels meddelelsesmidler. For alle optagelser gælder det, at de er et produkt af en menneskelig hensigt og følgelig er præget heraf. Når man vil bruge sådanne optagelser er det efter min mening metodisk set relevant at undersøge den hensigt og den holdning, der gjorde sig gældende hos optageren, førend man vil udnytte dem. For de fleste optagelser gælder det sikkert, at hensigten har været at bruge dem som meddelelsesmidler, d. v. s. kilder med en ekspressiv funktion for at bruge en dahlsk formulering. Jeg mener derfor, at det er rimeligere at betragte dem som optagerens meddelelser, og den metodiske konsekvens er følgelig, at 'meddeleren' skal vurderes som vidne. En sådan vidnevurdering vil måske ofte være ukompliceret, men den bør efter min mening principielt set altid foretages. Hvis optagelsen indeholder en meddelelse (f. eks. en tale), så indtræder den dobbelte vidnevurdering.³³ Konsekvensen er følgelig, at hvis man vil benytte de erslevske distinktioner, så ville jeg finde det rimeligt at betragte enhver udnyttelse af den ubrudte enkeltoptagelse med hensyn til det optagne som en beretningsslutning.

Det sidste spørgsmål, der skal behandles i denne anmeldelse, er Skyum-Nielsens analyses anvendelighed for de historiske problemstillinger, hvor audiovisuelt materiale må anses for at være relevant. Vi er hermed kommet til en anden tese hos ham, nemlig: »For historikerens øje at se er den største værdi knyttet til originalekvenserne. De udviser, omend i yderst korte glimt, et hændelsesforløb i kronologisk orden« (s. 91, jf. s. 12, 167). Jeg kan ikke følge ham i et sådant synspunkt, dels fordi jeg finder det problematisk at tale om kilders værdi uafhængigt af en specifik type af problemstillinger, og dels fordi der er typer af problemstillinger, hvor det ikke er rigtigt, at den største værdi knytter sig til de ubrudte enkeltoptagelser. Det er mit generelle indtryk, at Skyum-Nielsen ikke anser problemstillingen for at være det overordnede element ved kildebehandlingen. Den nævnte tese viser også i min vurdering hans analyses styrke og tydelige begrænsning. Når han behandler audiovisuelt materiale, så er dette med henblik på hvad der kan kaldes den snævre begivenhedshistorie. Dette fremgår af hele analysen og især af hans opfattelse af optagelserne som primære kilder (jf. s. 26 ff.). Indenfor denne begrænsning er dele af hans analyse både relevant og skarp-sindig.

Den vigtigste begrænsning ved analysen er efter min mening, at han ikke interesserer sig for de audiovisuelle optagelser som meddelelsesmidler, d. v. s. som massekommunikation, som kilder til opinionsdannelse

³³ Jf. sst., s. 83-4.

og opinionskontrol, herunder propaganda, altså en parallel til den måde, på hvilken man også kan udnytte aviser. Hvis man behandler de audio-visuelle optagelser i forhold til opinionsdannelsesproblemer, så er det ikke de ubrudte enkeltoptagelser, der er de centrale kilder, men f. eks. ugerevyerne som helheder. Selv den mest tendentiøse og forfalskede ugerevu er 'primær' i forhold til sådanne problemstillinger, thi nu interesserer historikeren sig ikke for begivenhederne, men den opfattelse af begivenhederne og den informationsmængde, som forskellige grupper har kommunikeret til andre i en given historisk situation. Jeg kan derfor ikke følge Skyum-Nielsen, når han helt generelt karakteriserer den sammenklippede helhed på følgende måde: »En sådan sekundær kilde har først og fremmest interesse for historikeren ved sin *bearbejderværdi*« (s. 14), thi ved en sådan analyse er erkendelsens objekt ikke de optagne begivenheder, men det er selve bearbejdelsen, der interesserer historikeren, og ud fra denne problemstilling kan kilden ikke karakteriseres som sekundær. Betragtet som massekommunikation kan skuespiloptagelser også være relevante. Dette gælder ikke kun kultur- og kunsthistoriske problemstillinger, men også politiske. Hvis man interesserer sig for audiovisuelle optagelser som massekommunikation, så betyder dette metodisk, at man ikke længere kan nøjes med en kildekritisk metode, men er tvunget til at anvende samfundsvidenskabelige metoder og teorier, herunder den systematiske indholdsanalyse.³⁴ Noget sådant er selvfølgelig en stor udfordring for mange historikere, da de normalt ikke får uddannelse i sådanne teorier og metoder. Dog er det efter min mening bedre at lære de metoder, der på videnskabelig vis kan løse de problemstillinger, der anses for at være væsentlige i den historiske forskning, end udelukkende at tilpasse ens problemstillinger til den metode, historikere traditionelt lærer. Dette betyder selvfølgelig ikke, at den kildekritiske analyse er uden blivende værdi, men det betyder, at den egentlige metodiske udfordring ved audiovisuelt materiale fremkommer, når historikere vil udnytte det som kilde til massekommunikationen i fortiden.

Bernard Eric Jensen

Festskrift til Poul Bagge på halvfjerdsårsdagen 30. november 1972. Fra en kreds af elever. Den danske historiske Forening. København 1972. 400 s. 95 kr.

En af professor Poul Bagges studerende fra 1950'erne skriver i et kort forord: »Studentens møde med Bagge var tankevækkende«, og gent-

³⁴ Jf. G. Albrecht, Sozialwissenschaftliche Ziele und Methoden der systematischen Inhaltsanalyse von Filmen, og W. B. Lerg, Über die Aussageanalyse audio-visuelle Zeugnisse, begge i G. Moltmann & K. F. Reimers, (Hrsg.), *Zeitschichte im Film- und Tondokument*, 1970.